

СПОГАДИ

ПРО НАШУ НАУКОВУ ШКОЛУ ПІД БРЕНДОМ «АГ»

В.В. Осипенко

Нац. університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Не обділена креативом, з глибокими фундаментальними знаннями й палким бажанням досягти висот у науці молода до-академічна братія кінця часів минулої імперської держави бачила свій майбутній життєвий шлях приблизно однаково. А саме: треба було вступити до аспірантури, обов'язково на стаціонар і обов'язково в дуже престижну наукову школу. Про «забугор» тоді мова взагалі не йшла. Але це було й не потрібно, оскільки в минулій «супердержаві» СРСР була достатня кількість дуже потужних вищого світового рівня наукових шкіл, які готували найвищого світового класу молодих учених і практиків-спеціалістів. Ця теза має абсолютне підтвердження нині хоча б тим фактом, що тисячі молодих учених в 1990-х роках минулого століття покинули назавжди ту «супердержаву» і зокрема Україну як її дуже впливову й суттєву частину, й понині успішно розвивають різні наукові напрямки. Але за кордоном.

Із наданих мені пропозицій в рамках випускного розподілу Львівської політехніки, а я мав певні невеличкі пріоритети у виборі, місцем подальших моїх трудових і наукових подвигів на той час я вибрав не рідну кафедру, не Київські, не рідні Львівські теплі місця, а ще тепліше місце – столицю Молдови Кишинів. Тут я маю сказати, що тоді я не був оригінальним, оскільки таких «мудрих» нас виявилось аж дванадцять чи й більше із двох академічних випускних груп факультету автоматики нашої рідної Львівської політехніки. У тому числі на теплі молдавські терени з вишуканими винами, костницею з бринзою, мамалигою, фантастичними вертутами й гогошарами поїхало чимало, а точніше три, уже шлюбно-зарєстровані пари. Деякі живуть там, дай їм Боже здоров'я, й понині.

Вибрав я Молдавський науково-дослідний інститут науково-технічної інформації (МолдНДІНТІ) Держплану Молдови, а конкретніше – відділ системно-аналітичних розробок, який розробляв автоматизовані інформаційно-аналітичні системи, що мали б обслуговувати цілі галузі аналітичною інформацією компілятивного спрямування.

Відверто кажучи, на початку моєї трудової діяльності я не сильно тягнувся до аспірантури (але не до науки), бо вже певний час самостійно працював над системно-аналітичною проблемою. Даруйте, зараз я вже й не згадаю достеменно тему, але точно пам'ятаю, що то було щось «дуже видатне». Та в черговий раз, покопирсавшись у бібліотечних анналах (про Internet тоді ще не чули й не знали що воно таке), я з жахом і водночас із великою приємністю

для себе знайшов, що незаперечні результати, які я мав би і прагнув отримати, були вже опубліковані ще за кілька десятиліть до мого народження. А шкода...

У МолдНДІНТІ я, як і інші молоді спеціалісти інституту, мав реальну можливість вступати в Московський ВІНТІ поза конкурсом до цільової аспірантури за спеціальністю. Але, познайомившись у Кишиневі з Патратієм Іваном Захаровичем, на той час молодим ученим, кандидатом наук і недавнім аспірантом Олексія Григоровича Івахненка, та після кількох спілкувань із ним, я вирішив піти більш складним, але, як мені здавалося, цікавішим шляхом. Звичайно ж, це був досить ризикований крок, але я вирішив вступати все-таки до аспірантури О.Г. Івахненка, хоча в цьому випадку я втрачав усі пільги та привілеї стосовно практично стовідсоткового вступу до московської аспірантури. Але в ті роки я гадав (напевно, це так і є), що пільги – для слабких на тіло, а привілеї – для слабких на голову. Оскільки я, певна річ, не мав таких вад, рішення виплило саме таким, яким воно й було реалізоване.

Приїхавши весною 1979 року на першому тролейбусі до сорок першого номера проспекту Науки в Києві, я потрапив до своєї майбутньої другої Alma Mater. Саме другої, тому що першою для мене завжди була і залишається Львівська політехніка. Після недовгої співбесіди Олексій Григорович направив мене до Володимира Степашка, молодого кандидата технічних наук, для продовження знайомства. Я зовсім не пам'ятаю, про що ми тоді говорили, але розмовляли ми довго, і оговтався я лише коли Володимир Семенович порекомендував мені восени вступати до аспірантури. Я, звичайно, був безмежно радий, мене розпирало від щастя, і уже до вересня не знав, що таке вихідні дні чи, тим паче, відпустка бо вчився. Добре що в МолдНДІНТІ була власна й дуже пристойна бібліотека.

Восени 1979-го я вступив-таки до аспірантури Івахненка Олексія Григоровича. Здавали ми екзамен зі спеціальності разом з Валерієм Кікотем професору Володимиру Івановичу Васильєву, який, як ми пізніше дізналися також був учнем Олексія Григоровича. Вступили обидва.

Перший рік навчання видався для мене (впевнений, що не тільки для мене) досить нелегким, але саме тоді я відчув дійсно товариський дух і підтримку у відділі Олексія Григоровича, який називався відділом комбінованих систем управління Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Академії наук УРСР. Напевно, цьому сприяло багато чинників, але найперше це була доброзичливість «стариків», тобто старших наукових співробітників до нас, молодих аспірантів і молодших наукових співробітників з кімнати 329 на третьому поверсі. Тут варто згадати добрим словом і Георгія Івановича Кротова, який немало робив для відділу в ті роки й для тої атмосфери в колективі в тому числі. Хоча, без перебільшення, треба сказати що на це були націлені всі співробітники. Адже мені добре запам'яталися практично всі співробітники відділу «шефа», як тоді його любовно називали.

Тоді я, напевно, забагато часу приділяв бібліотечній роботі, тому що коли десь посередині першого року аспірантури Олексій Григорович досить твердо сказав, що мені уже пора не читати чужі книжки, а писати свої власні, я зрозумів: це не жарт і треба щось із собою робити. Правда, я добре пам'ятаю, як після тієї сакраментальної фрази Олексій Григорович у звичній для себе манері так розреготався, що шибки у 329 аспірантській кімнаті задзвеніли. Я думаю, що сміявся Олексій Григорович від того вигляду, який я мав на той момент.

У Олексія Григоровича, як учителя, завжди був принцип: на першому році навчання в аспірантурі кожен аспірант мав сумлінно відпрацювати усі основні напрямки зі сфери індуктивного моделювання складних систем, які можна було розбити на такі умовні блоки: ідентифікація і моделювання складних систем, прогнозування, розпізнавання образів та оптимізація. Звичайно, включаючи теоретичні дослідження у відповідних напрямках. Доповідь результатів (проміжних або фінальних перед публікацією статті) на семінарі відділу була обов'язковою.

Після такої науки кожен уже міг тою чи іншою мірою свідомо визначитися з подальшою роботою над своєю дисертацією, але уже з солідним багажем знань за всіма напрямками, де працювали старші колеги у відділі. Я думаю, що такий підхід був надзвичайно корисним з двох позицій. По-перше, при вивченні певного алгоритму чи методу (а це були унікальні оригінальні творіння співробітників відділу!) молодий аспірант обов'язково прикріплювався до його автора, що, крім вивчення методу, давало змогу ближчого знайомства зі старшими товаришами. По-друге, аспірант набагато швидше входив у русло наукового життя відділу. Адже таке спілкування з уже сформованими і відомими в широких наукових колах ученими досить позитивно впливало і на психологічний стан, ауру самого, скажімо умовно, аспіранта-стажера, давало заряд упевненості у власних силах і бажання активно працювати.

Мене, звичайно, теж не минув цей етап. І тут я хочу згадати Юрія Володимировича Коппу, Святослава Федоровича Козубовського, Леоніда Михайловича Бойчука, Георгія Івановича Кротова, Бориса Костянтиновича Светальського та інших старших колег по відділу, авторитетного у своєму напрямку досліджень. Юрій Володимирович, до речі, першу мою скромну статтю до журналу «Автоматика», головним редактором якого був Олексій Григорович, заставляв мене переробляти дев'ять разів, після чого напрямок розпізнавання образів став для мене одним із вирішальних.

Завжди були безвідмовними стосовно допомоги чи консультації й молодші за віком науковці, але такі, що вже відбулися. Тут насамперед хочу згадати Володимира Семеновича Степашка, який і понині, як доктор технічних наук і професор, несе прапор індуктивного моделювання і зокрема методу групового урахування аргументів, а також Юрія Павловича Юрачківського. З

Юрою Юрачківським до його від'їзду за кордон мене, крім чисто наукових питань, також пов'язували й досить тісні дружні стосунки. Було багато задумок наукового характеру, але якось так вийшло, що жодної публікації з ним я, на жаль, не маю.

Життя відділу Олексія Григоровича Івахненка 80-х років минулого століття можна, напевно, розділити на дві взаємодоповнюючі сторони: перша – чисто наукова, а друга – це взаємовідносини, комфортна атмосфера й безкорислива взаємодопомога в колективі.

Першу сторону, тут, на мій погляд, варто умовно розділити теж на три складові: щоденна копітка праця науковців самостійно, наукова робота в групах і третя – безпосередньо з шефом. Остання складова у мене особисто займала досить велику частину часу, оскільки Олексій Григорович поставив мені зовсім нову тоді для відділу задачу під умовною назвою «обернене перетворення матриць імовірностей переходів у вихідну реалізацію випадкових процесів», тому практично щодня я спілкувався з керівником.

З першими результатами за цією тематикою ми з Олексієм Григоровичем літали в Алма-Ату у 1981 році на V-й Всесоюзну нараду з питань управління. До речі, в тій конференції разом з нами тоді брав участь і професор Всеволод Михайлович Кунцевич. Пам'ятаю, як свій день народження я святкував на 24-му, здається, поверсі новенького готелю «Казахстан» у центрі Алма-Ати в компанії Івахненка і Кунцевича, від чого, як неважко здогадатися, мене розпирало ще з місяць.

Тематику оберненого перетворення статистичних характеристик через рік чи два підхопила новий аспірант Олексія Григоровича – Таня Строкова, але у неї справа дійшла вже й до кореляційних функцій. Десь у середині 1980-х ми з Танею літали на міжнародну конференцію на Байкал з зовсім новими результатами цього напрямку, який уже був поширений на двомірний випадок прогнозування полів забруднень. Нині Таня – Тетяна Іванівна Аксьонова, професор університету в Греноблі (Франція), з якою ми підтримуємо досить тісні епістолярні та скайпівські стосунки.

Друга складова першої сторони – це доповіді на наукових семінарах відділу, які вели найчастіше Володимир Степашко та Георгій Кротов. Якщо я не помиляюсь, Степашко тоді був офіційним секретарем того семінару.

Семінари Івахненка! Це було щось особливе й незабутнє. Ці дійства завжди відбувалися у найбільшій кімнаті відділу – 329-й, аспірантській, яка мала десь 45-50 метрів квадратних. Бували такі засідання, на яких було більше 40 присутніх. Та все-таки стосовно особливості тих семінарів. З одного боку – панувала абсолютна принциповість при обговоренні проміжних чи фінальних результатів доповідей, а з іншої – панувала атмосфера доброзичливості, яка

виражалася, безумовно, в конструктивній критиці. Культура спілкування взагалі й наукового зокрема була на найвищому рівні. Можу сказати про себе, що після своїх доповідей я ні разу не відчув якогось неприємного осадку (хіба що трохи злився сам на себе за очевидні ляпи), а навпаки, завдяки тій же конструктивній критиці й бурхливим обговоренням у мене завжди появлялися свіжі ідеї, які я в той же день обов'язково записував до своїх спеціальних записників у себе в гуртожитку № 3 на проспекті Науки 29.

Третя складова першої сторони – це щорічні школи-семінари в с. Жукин Вишгородського району Київської області. Власне кажучи, друга й третя складові першої сторони життя відділу уже перекривають і його другу важливу частину, а саме – чудову ділову й дружню атмосферу в колективі відділу Олексія Григоровича Івахненка.

Тут варто сказати, що на тих школах-семінарах 1980-х збиралися десятки аспірантів, молодих інженерів, молоді взагалі до 30 і більше осіб з усіх наукових центрів і куточків колишнього радянського Союзу й країн Східної Європи. Мені з Юрою Юрачківським кілька років поспіль доручалося відповідати за культурно-масову роботу на тих зібраннях. Я – за гітару, музику й танці, Юра – за шахи, преферанс і вино.

Нині мені дуже приємно зазначити, що після кількох років забуття цей дуже важливий науково-культурний захід відроджено завдяки колективу відділу індуктивного моделювання складних систем МННЦ ІТіС Національної академії наук України і, насамперед, внаслідок активної позиції й наполегливості керівника цього відділу – нині професора Володимира Семеновича Степашка. Важко переоцінити такі щорічні зібрання літньої школи-семінару «Індуктивне моделювання складних систем», оскільки вони збирають молодих аспірантів і маститих учених не тільки з України, але й із багатьох країн так званого ближнього й дальнього зарубіжжя. Тут протягом п'яти – семи липневих днів учасники мають змогу познайомитися не лише із сухими результатами доповідей, але й особисто познайомитися й поdiskутувати з ними, як то кажуть, в кулуарах. Це, поза сумнівом свідчить про те, що наукова школа академіка Олексія Григоровича Івахненка живе і розвивається.

Надзвичайно сильний темп досліджень, який вимагав від мене мій науковий керівник Олексій Григорович, а також активна співпраця з відділом професора Спину Євгенії Ісаківни (вона була моїм офіційним науковим консультантом) із Всесоюзного НДІ гігієни і токсикології пестицидів, полімерних і пластичних мас (ВНДІ ГІНКТОКС – тоді так ця структура йменувалася) та доктором медичних наук Согою Романом Юхимовичем зокрема, посприяли тому, що я підготував свою кандидатську дисертацію й захистив її ще до закінчення терміну свого навчання в аспірантурі.

Далі, до середини 80-х років ХХ століття, почалася моя буденна наукова праця в ролі уже молодшого наукового співробітника відділу комбінованих систем управління Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Академії наук УРСР. Майже нічого при цьому не змінилося, крім того, що я вже перестав бути аспірантом і перетворився з Володі у Володимира Васильовича (але лише на семінарах – така була традиція після захисту, незважаючи на вік). Відділ продовжував нарощувати методологічну та інструментальну бази й далі під керівництвом тоді ще члена-кореспондента АН УРСР, доктора технічних наук, професора, нашого шефа – Олексія Григоровича Івахненка, якому нині мій низький уклін і глибока шана.